

Alapozó évek

Életem egy viszonylag rövid, de jelentős szakaszában, 1973 őszétől 1980 tavaszáig könyvtárosként dolgoztam. Friss diplomásként, egy nehéz nyár után, szeptember 1-jétől lettem a szegedi egyetemi könyvtár (akkori hivatalos nevén, a JATE Központi Könyvtára) munkatársa. Az igazgató, Havasi Zoltán, aki 2010-ben halt meg, szeptember 1-jével lett az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese, de utolsó szegedi igazgatói döntésével engem még szerződtetett. A helyi irodalmi folyóirat, a *Tiszatáj* szerkesztőségéből ismert, ahol ő egy ideig (félíg-meddig névleges) főszerkesztő volt (a tényleges szerkesztői munkát már akkor is helyettese, Ilia Mihály végezte), én pedig be-bejártam a szerkesztőségbe. A törekvő ifjú tehetségek egyikének számítottam, olykor-olykor már publikáltam a lapban. Havasi, amikor álláshoz juttatott, ezt a szerepemet is honorálta. Máig hálás vagyok neki érte. S nemcsak azért, mert Szegeden maradhattam, a tudományos munka szempontjából fontos kulturális infrastruktúra (egyetem, könyvtár, levéltár) közelében, de azért is, mert a könyvtárban egy olyan szellemi műhelybe kerültem, amelyik ösztönzően hatott rám, s a nagy fölkészülés, az alapozás éveit hozta meg számomra.

A könyvtár akkor az egyetem Dugonics téri, központi épületében volt, az alsó két szinten. (Fölötte a rektori hivatal és a gazdasági hivatal helyiségei húzódtak.) Ez az épület, amely ma is az egyetemé, nevezetes épülete Szeged modern kori történetének. Már Ferenc József császár és király is megfordult benne, egyik – első emeleti – helyiségében pedig Horger Antal professzor oktatta ki renitens hallgatóját, József Attilát „a jövő generáció” nevelésére való alkalmatlanságáról. Eredetileg persze ez sem könyvtárnak épült, de a város „elegyetemesítése” (1921) után, az ide került könyvtár hamar „belakta”, s magához, funkciójához hasonította. Számomra ma is sokkal inkább ez a könyvtár, mint a mai, modern épület, a maga plázaszerűségével.

A könyvtárban rövid ideig, talán két-három hónapig tudatlan kezdőként olvasótermi felügyelő voltam; ismerkedtem a könyvtárral, a kollégákkal – no meg a „könyvtárhasználókkal”, akik új nézőpontomból, a könyvtároséból egészen másoknak bizonyultak, mint amikor még magam is „csak” olvasó voltam. Megismerkedtem az olvasótermi felügyelő napi gondjaival, az olvasók apró stiklijjeivel stb. Az első hónapok után azonban, mint a Rejtő-regény nevezetes hőse, én is meglepően gyors előmenetelt tanúsítottam: a folyóirat osztályként emlegetett különgyűjteménybe kerültem, ahol kitűnő kollégák és egy roppant gazdag folyóirat- és hírlapanyag között tölthettem napjaimat. Ma már tudom, mindkettő meghatározó volt egész további pályámra. A periodika anyag, amely számomra kincsesbányának bizonyult, s amelyben szabadon mozoghattam, olyan, sehol máshol meg nem szerezhető tájékozottságot adott, amelyről egy „közolvasó”, de még egy szokványos kutató is legfőljebb csak ábrándozhat. A könyvtár két világháború közötti állományrész-e ugyanis egyike a legjobbaknak Magyarországon. Idősebb Bibó István („a” Bibó édesapja), aki 1924-ben, miniszterialisi előélet után lett a könyvtár igazgatója, kihasználva kapcsolatait, megszerezte intézménye számára az úgynevezett ügyészsé-

gi köteles példányokat, ezzel olyan állományt hozott létre, amelynek gazdagsága is, speciális természete is rendkívül sok tanulsággal szolgált számomra. Szerénytelen-ség nélkül mondhatom, hogy minden kötet megfordult a kezemben, sokat alaposan tanulmányoztam is, egy idő után pedig már katalógus nélkül megtaláltam az engem érdeklő lapokat. (A munkahelyem magában a raktárban volt!) Atyai barátommal, Hencz Auréllal ketten voltunk azok, akik az állományt akkoriban mondhatnám, autopsziásan ismertük. Az állomány alapos megismerése máig kamatozik számomra. (Akkori, „ide nekem az oroszánt is” mentalitásomat mutatja, hogy hamar kisajátítottam magamnak még a postabontás privilégiumát is. Így az osztályra bekerülő valamennyi új folyóiratszám a kezemen ment keresztül, és beléjük lapozva, fölmérhettem, mi az, amit később el kell olvasnom. Ha pedig fölmerült utóbb valami tájékoztatási probléma, legalább sejtettem, merre kell keresgélnem.)

A könyvtár, ezen belül is elsősorban a különgyűjteményi osztály azonban nemcsak anyagával, de az ott dolgozók révén is ösztönző hely volt. Az intellektuális légkör, amely itt körülvevett, egy fiatal kutató számára elsőrendű tanulói iskola föltételeit adta meg. Az osztályon akkoriban mindig a könyvtár java munkatársai dolgoztak, volt tehát kitől tanulni. Odakerülésem előtt lépett tovább az osztályról például Kulcsár Péter, aki könyvtári vezetőként is, történészként is utóbb komoly karriert futott be. De itt dolgozott korábban Szegfű László is, aki innen a tanárképző főiskola történettudományi tanszékére került, és akinek íróasztalát (a folyóiratraktár egy zugában) én örököltem meg. S innen ment akkoriban gyesre (vagy gyedre?) Resch Sári is, aki később – Reschné Marinovich Sarolta néven – a szegedi amerikanisztika egyik megalapítója, s a Gender Studies egyik hazai úttörője lett. (Ő is a közelmúltban halt meg.) Vele később, könyvtáros pályám második felében együtt is dolgozhattam. De az osztály intellektuális légkörét nemcsak az ő (akkoriban még élő) nimbuszuk határozta meg, hanem az aktuális gárda szakmai és emberi minősége is. Ott volt, afféle „szabad” kutatóként, az osztály fölött lebegeve, de segítségadásra mindig készen Hencz Aurél. Ő korábban a könyvtár igazgatója is volt, 1958-ban, az '56-osok elleni megtorlásokat „elszabotáló” magatartása miatt váltották le, ekkor már túl volt hatvanadik évén. De ő, aki Erdei Ferencet, Bibó Istvánt és másokat is barátjának vallhatta, s Bibó „kitűnő ember”-ként emlegette, mindent és mindenkit ismert, segítőkész volt, engem is bizalmába fogadott. Bár ő a közigazgatás-történet kutatója volt, s az engem igen kevésé érdekelt, sokat tanultam tőle. A fontos ugyanis az volt, hogy mint idősebb és tapasztalt ember, aki sok mindent megélt már, sokfelé ablakot tudott nyitni nekem. Bibó Istvánra például ő hívta föl a figyelmemet, sőt Bibótól – Aurél bácsi közvetítésével – adatokat is kaptam. Illyés Gyula Bibó sírjánál mondott beszédét pedig a kéziratból előbb ismerhettem meg, mint ahogy az nyomtatásban megjelent.

Az osztályon dolgozott, sajnos, csak rövid ideig, a Kierkegaard-fordító Dani Tivadar, aki akkor már elkészült a *Vagy-vagy* fordításával, és bár fordítása egy gépiratos példányát följánlotta a könyvtárnak, hogy illesszék be az állományba, egyes könyvtári vezetők „ébersége” ezt megakadályozta. Sajnos, Tivadar, akivel hamar szót értettem, Budapestre költözött, már ő is jó ideje „gyülekező halottaim” közzé tartozik. Tőle is volt mit tanulnom, a filozófia ugyanis mindig érdekelt.

Évekig együtt dolgozhattam Mader Bélával is. Ő pályája során a raktárostól a főigazgatói posztig minden lépcsőt bejárt, és mindazt, amit egy könyvtáros tudhat, ő a gyakorlatból tudta. Amíg igazgatóhelyettes nem lett, ő volt az osztály vezető-

je. Számomra a gyakorló könyvtáros egyik alapesetét testesítette meg, ma a „szakma” egyik nagy öregje, de ma is aktív, ma (és már jó ideje) ő a könyvtár főigazgatója.

Akkoriban a könyvtárvezetés tudatosan építette be a könyvtár életébe a fiatalokat, így magam is generációm több, ma már neves tagjával dolgozhattam együtt. Az osztályon, velem egy időben, különböző beosztásokban olyanok is dolgoztak, mint például Berta Árpád, aki a nyelvtörténet professzoraként a török nyelvek szakértője, nemzetközi rangú kutató lett. Hoffmann Zsuzsa, aki a kardex kezelésétől a szegedi egyetem ókortörténeti tanszékéig jutott el, ma a tanszék docense. Bakonyi Géza, aki italianistaként kezdte, de idővel, a könyvtárban „ragadva”, a könyvtári számítástechnika egyik magyarországi élharcosa, meghatározó alakja lett. Sajnos, ő sem él már, fiatalon végzett vele a kór. Legközelebbi munkatársaim egyike volt Kazai Magdi, aki ókortörténeti ambícióit adta föl a könyvtári pályáért. Munkája mára egy sor vonatkozásban beépült a könyvtár történetébe. (Úgy hallom, most készül nyugdíjba. Távozását mint könyvtárhasználó magam is meg fogom sínyleni.)

Nem volt az osztály munkatársa, de nemzedékünkhöz tartozott Csernus Sándor is (ma a szegedi bölcsészkar dékánja, korábban jó néhány évig a párizsi Magyar Intézet igazgatója). Mint a jó vörösborok kedvelője s az adomázás nagymestere már akkor is a majdani kultúrdiplomata ígérését hordozta magában, gesztusai kitűnő kapcsolatteremtő képességekről és konszenzus iránti érzékenységről árulkodtak.

Az osztály persze kicsit állam volt az államban, e helyzet minden előnyével (és néhány hátrányával). De azért volt érintkezésünk a könyvtár egészével is – részben a munka, részben az emberi rokonszenv révén. Magam is megtapasztalhattam például, milyen elsőrendű – univerzális – könyvtári szakember volt Németh Zsófia. Ha van a könyvtári praktikum verbalizálásán túlmenő könyvtártudomány, akkor ő Szegeden ennek a legjelentősebb alakja volt. A turkológus Németh Gyula akadémikus és a nyelvész (valamint fordító) Sebestyén Irén lányaként a könyvtáros pályára neki talán kényszerpálya volt, de ő abból, amivel foglalkoznia kellett, magasrendű hivatást csíholt. (A nagy könyv szerinti „igazi” könyvtáros közülünk alighanem ő volt – no meg Mader Béla, aki az ő keze alatt tanulta meg gyakorlatban a szakmát.)

Sok hajdani kedves kollégámról kellene még itt szólnom, azokról, akik így vagy úgy, emlékezetessé tették könyvtárosi éveimet. De nem könyvet írok, az emlékezésnek határt kell szabni. Ám így is meg kell még említenem, legalább egy-egy utalás erejéig néhányukat. Az okos és intelligens, de tudományos ambícióiról – számomra érthetetlenül — lemondó Rácz Katit, a mindig szolgálatkész és mindenkinék, a legkiállhatatlanabb olvasónak is segítő Kormányos Andrást, a nagy munkabírású, az olvasókért mindent megtevő Némethné Mártát, vagy az osztályon már csak nyugdíjasként, afféle kiegészítőként dolgozó, jó emlékezetű Lajos bácsit („hivatalos” nevén: Wischner Lajos), számtalan könyvtári adoma hőstét. Ők is, az itt és most említetlenül hagyott többiek is hozzátartoztak ezekhez az éveimhez. Jó szívvel emlékezem rájuk.

Meg kell említenem, hogy azokban az években sok, könyvtáros diplomával még nem rendelkező fiatal dolgozott a könyvtárban. Az igazgató, Karácsonyi Béla úgy ítélte meg, hogy ezen intézményesen változtatni kell, mindannyiunknak könyvtáros papírt kell szereznie. Ennek legolcsóbb és leghatékonyabb módja az volt, hogy

az ELTE Könyvtár tanszéke direkt nekünk, szegedieknek szervezett egy Szegedre kihelyezett kurzust, amelyen a tanszék oktatói és még néhány elismert szakember (például a debreceni egyetemi könyvtár akkori igazgatója, Csűry István) adott elő. A kurzus egy évig tartott, és felsőfokú könyvtári képesítést adott. Értelemszerűen engem is beiskoláztak, s bár, megvallom, a tematika nem mindegyik eleme érdekelt, az új stúdium végül is hasznomra vált. Sok olyasmit megtanultam, amit másképpen nem ismertem volna meg. Egyik-másik előadó emlékezetes előadásokat tartott. Borsa Gedeon könyvtörténeti óráira máig szívesen emlékezem, számomra máig ő a magyar nyomda- és könyvtörténeti kutatás emblematikus alakja. De – magam számára is meglepően – kutatásaim közben is jól hasznosítható ötleteket leshettem el Szentmihályi Jánostól (a „Szentmihályi–Vértesy” kézikönyv első szerzőjétől) is. A tájékoztatásról szóló előadásai inverzben, mint kutatási technika is hasznosítható volt. Haszna volt számomra még olyan stúdiumoknak is, mint például a címleírás vagy a szakozás. Az akkor elsajátított címleírási konvenció máig megkönnyíti munkámat, „irodalmazó” gyakorlatomat.

Az osztálynak voltak rendszeres látogatói, elsősorban olyan egyetemi emberek, akik nemcsak olvasóként, de alkalmilag egyéb célból is be-beugrottak hozzánk. Ezek az informális, pár perctől akár hosszabb ideig, akár órákig is terjedő látogatások sajátos kapcsolati hálóként foglaltak magukba minket. És kölcsönösen gyümölcsözőek voltak, a vendég is, a könyvtáros is profitált belőle. Ilyen alkalmi látogatóként föl-föltűnt az osztályon az éles nyelvű Halász Előd, a német nyelv- és irodalom legendás professzora, akit szótárai révén azok is ismernek, akik nem e szakterület kutatói. Keserű Bálint, aki furcsa, kapkodó lénye ellenére iskolateremtő személyisége volt a „rég Magyarosoknak”; vagy a néprajztudós Bálint Sándor, a „legszőgedibb szőgedi”. (Sándor bácsi egyik könyvének megszerkesztésében mint a folyóiratcikkek összekeresője és lefénymásolója magam is segédkeztem.) Fölfölkeresett a könyvtárban Ilia Mihály is, akinek Nyugatról kapott, a könyvtárba címzett könyvküldeményeit én továbbítottam hozzá – amíg valaki be nem súgta, s e ténykedésből III/III-as akta lett. De Miska, akivel immár negyvenéves barátság köt össze, akkori tanítványai némelyikét is be-beküldte hozzám. Közülük Csapody Miklóst, aki később politikai szerepet vállalt. Vagy Fűzi Laci, akivel azóta is barátság köt össze, ma is ismertek. (Fűzi mint irodalomtörténész, mint a Forrás főszerkesztője a mai irodalmi életnek is egyik fontos szereplője.) S ennek a széles körű, itt legfőljebb utalásszerűen fölemlíthető vendégkörnek nem-szegedi tagjai is voltak. A József Attila verseinek kritikai kiadásán dolgozó Stoll Béla, aki a mai magyar textológia legnagyobb alakja, nálunk nézte át a Népszava vonatkozó köteteit, amelyeket az OSZK-ban csak mikrofilmen tanulmányozhatott volna. De időről időre fölbukkantak Szegeden és be-belátogattak az osztályra a vajdasági magyar irodalom (Szegedet afféle hídfőállásnak tekintő) szerzői is. Az *Új Symposion* szerkesztői és munkatársai közül Gerold László, Jung Károly, Bányai János, Danyi Magdolna vagy Thomka Beáta neve s arca ugrik hirtelen elé. Sokszor megfordult nálunk a Hungarológiai Intézet munkatársa, Pató Imre is, aki egy vagy két ciklusban az intézet igazgatója is volt, és éppen egy nagyszótáron dolgozott. A vajdaságiak, talán mondanom sem kellene, Ilia kalauzolásával jutottak el a könyvtárba.

Mint könyvtáros, természetesnek vettem, hogy ha könyvtárban dolgozom, akkor a könyvtáros közéletbe is bekapcsolódom. Dolgoztam a *Könyvtáros* című folyóiratnak is, amelynél akkoriban Bozóky Éva és Gerő Gyula tartotta velem a kap-

csolatot. Írtam könyvtártörténeti portrékat munkahelyem hajdani igazgatóiról: Dézsi Lajosról, idősebb Bibó Istvánról, Puskás Endréről, írtam könyvkritikákat könyvtári vonatkozású kiadványokról (például bibliográfiákról, repertóriumokról), készítettem a lapnak interjúkat egyetemi oktatók könyvtárhasználatáról (Kristó Gyulával, Ilia Mihállyal). Ez a munka új ismeretségekkel is megajándékozott, megismertem például a tragikus sorsú debreceni könyvtárost, az irodalomtörténészként is jeleskedő Szabó Sándor Gézát. (Sajnos, őt ma már – méltatlanul – senki nem emlegeti.) Részt vettem – ma már alig hiszem el – országos könyvtári konferencián is. (Zalaegerszegeen tartották, kolléganőmmel, Szabó Évával vettünk részt ezen a rendezvényen. Ott, vagy inkább az onnan hazáig tartó hosszú úton melegedtem össze a Somogyi-könyvtár nálam jóval idősebb munkatársával, Jakab Bélával, aki korábban szerzetes volt, és csak a szerzetesrendek fölосzlatása után lett könyvtáros. Érdekes ember volt, könyvtári munkája mellett a gólyák kutatásával is foglalkozott.) S ami máig elkísér ebből a hajdani helykereső tájékozódásomból: már 1974-től írtam a *Magyar Könyvszemlé*be is. A magyar sajtó- és könyvtörténeti kutatás e fontos lapja, amelybe azóta is publikálgatok, kedves folyóiratom – bár mai szerkesztőjét, Monok Istvánt, aki a szegedi könyvtárban annak idején éppen az én helyemet vette át, időnként noszogatom kell: ne sorvassza el az 1867 utáni korszakra vonatkozó közleményeket. Nemcsak „rég magyaros” anyagból áll a világ, a modern sajtótörténet kutatása legalább olyan fontos.

Egészenben izgalmas, érdekes, eszméltető évek voltak ezek. Kár lett volna, ha kimaradtak volna az életemből.

* * *

Utólag megvallhatom, volt egy történeti pillanat, amikor úgy látszott, tudományos ambícióim ellenére is (vagy helyesebb, ha úgy mondom, azzal összehangolva) végleg, egy életre a könyvtárban maradok. Jellemző, hogy amikor a kulturális minisztérium irodalmi osztályára hívtak munkatársnak, és már a pártközpont is rábólintott a kinevezésemre, némi hezitálás után nemet mondtam e karrierlehetőségeket ígérő állásajánlatra: a könyvtári miliő jobban vonzott, mint a politikai, még ha az az irodalommal való foglalkozást is jelentette volna. Később mégis otthagytam a könyvtárat, váltottam. Miért? Nehéz röviden megválaszolni. Annyi bizonyos, nem a könyvtárral volt a bajom, legfőljebb egyes könyvtári vezetőkkel. S erős volt a baráti invitálás is, amely új munkahelyre vonzott. A könyvtár belső világa azonban máig hiányzik. A könyvek és folyóiratok közötti szabad mozgás élménye manapság is elkísér, s ez alighanem mindig is így marad.

Lengyel András